

Zygmunt Świechowski (1920–2015)

Zygmunt Świechowski należał do najwybitniejszych specjalistów polskich o uznaniu międzynarodowym, zajmujących się historią architektury romańskiej i historii sztuki średniowiecznej w Polsce i Europie¹.

Profesor Zygmunt Świechowski urodził się 18 lutego 1920 roku w Poszeszuwii na Żmudzi². W latach 1928–1933 uczęszczał do polskiej szkoły w Poniewieżu, następnie w latach 1934–1939 kontynuował naukę w Gimnazjum i Liceum im. Sułkowskich w Rydzynie. Wielką chęć kontynuowania nauki przerwała II wojna światowa. Jak pisał: „podobnie jak dla milionów moich rówieśników, rok 1939 oznaczał dla mnie tragiczną cezurę, niemożność podjęcia wyższych studiów, utratę bliskich osób i pozycji społecznej”³, stąd też studia wyższe w zakresie historii sztuki odbył w przyspieszonym tempie dopiero w latach 1945–1947, pod kierunkiem znakomitego historyka sztuki, członka PAN, ks. prof. Szczęsnego Dettloffa (1878–1961), w Katedrze Historii Sztuki Uniwersytetu Poznańskiego. Do swego mistrza zawsze odnosił się z bardzo wielką estymą, pisząc już pod koniec życia, że jego profesor w Poznaniu – prof. Dettloff, zaraz po II wojnie światowej „był [...] bez wątpienia najlepiej w Polsce wykształconym historykiem sztuki mediewistą. To wszechstronne [Jego] wykształcenie szło w parze z fantastyczną pamięcią, wyjątkową wrażliwością na jakość arty-

¹ Krótkie biografie na temat życia i działalności prof. Zygmunta Świechowskiego zob. m.in.: Nota biograficzna, w: *Gallia Romanica: architektura i rzeźba romańska we Francji w fotografii Zygmunta Świechowskiego*, Wrocław 2006, (skrzydełko) i krótkie wspomnienia profesora ze swojej drogi życiowej, tamże, s. I–IX; Z. Świechowski (we współpracy z E. Chodkiewicz-Przypkowską i E. Świechowską), *Katedry angielskie. English Cathedrals*, Wrocław 2011; E. Łużyńska, *The Presentation of Awards by the Polish National Committee of the International Council on Monuments and Sites (ICOMOS)*, *Architectus*, 2008, nr 2 (24), s. 85–89; E. Łużyńska, *Nasi Mistrzowie. Wspomnienie o Profesorze Zigmuncie Świechowskim*, *Architektus*, 2016, nr 1 (45), s. 115–120; E. Świechowska, *Zygmunt Świechowski (1929–2015)*, w: *Architektura sakralna w początkach państwa polskiego (X–XIII wiek)*, red. T. Janiak, D. Stryniak, Gniezno 2016, s. 7–8; Zygmunt Świechowski, *Biuletyn Informacyjny ICOMOS*, 2015, nr 4 (31), s. 19; Laureaci Nagrody Lednickiego Orła Piastowskiego, *Dzieszanowice – Lednica 2013* (i wydania z kolejnych lat); zob. też strony internetowe: Zygmunt Świechowski, *Wikipedia.pl*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Zygmunt_%C5%9Awiechowski (dostęp: 7.08.2021); D. Wierzański, „Katedry angielskie” – recenzja, *Historia.org.pl*, <https://historia.org.pl/2013/10/27/katedry-angielskie-z-swiechowski-recenzja/> (dostęp: 7.08.2021); *Przyznawana – Nagroda Lednickiego Orła Piastowskiego*, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, <http://lednicamuzeum.pl/strona/przyznawane.html> (dostęp: 6.02.2022) i in.; w niniejszym opracowaniu podano prace naukowe profesora w bardzo wielkim wyborze.

² W wielu biogramach w internecie podaje się błędne miejsce urodzenia, tzn. Wilno (wiadomość zweryfikowana za życia profesora).

³ [Z. Świechowski], w: *Gallia Romanica* (jak w przyp. 1), s. I.

styczną i umiejętność przekazywania wiedzy”⁴. W latach 1947–1948 był asystentem profesora w Katedrze Historii Sztuki UP, m.in. „porządkując i uzupełniając” zbiory biblioteki Instytutu. Tytuł magistra Zygmunt Świechowski otrzymał w 1948 roku za pracę dyplomową *Architektura granitowa Pomorza Zachodniego w XIII wieku*, która została wydana drukiem w 1950 roku przez Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk⁵. Monografia ta stanowiła pierwsze ważne opracowanie na ten temat w historiografii i rozpoczynała początek bogatej drogi naukowej profesora. W czasie studiów, od 1945 roku równolegle pracował w Muzeum Wielkopolskim (obecnie Muzeum Narodowe w Poznaniu) jako asystent w dziale grafiki. Ściśle współpracował wówczas również z poznańskim Instytutem Zachodnim, przygotowując m.in. rozdziały do monografii Pomorza Zachodniego oraz Warmii i Mazur. Od 1948 roku związał się z Wydziałem Architektury Politechniki Warszawskiej, gdzie rozpoczął pracę naukową, najpierw jako asystent, a potem bliski współpracownik profesora Jana Zachwatowicza⁶. Doktoryzował się w 1950 roku, na podstawie rozprawy *Opactwo cysterskie w Sulejowie*. Pracę tą, podobnie jak rozprawę magisterską, w 1954 roku opublikowało Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk⁷. Habilitował się na Politechnice Warszawskiej w 1955 roku. W tym też roku otrzymał tytuł docenta. Pracując na tej uczelni, w latach 1951–1963 był równocześnie dyrektorem działu studiów i dokumentacji historycznej w Państwowym Przedsiębiorstwie Pracowni Konserwacji Zabytków (PP PKZ), pełniąc początkowo funkcję zastępcy prof. Stanisława Herbsta w biurze studiów historycznych Ministerstwa Kultury, a następnie objął kierownictwo Działu Dokumentacji PP PKZ, organizując ten dział od podstaw. Przygotował wówczas i wdrożył model opracowania naukowego (schemat wieloaspektowej inwentaryzacji) zabytku. Od tego czasu przed przystąpieniem do prac konserwatorskich należało przygotować taką „inwentaryzację” oraz szczegółowy kwestionariusz przebiegu prac konserwatorskich. Zgodnie z tymi założeniami powstał wówczas kilkutysięczny zbiór dokumentacji konserwatorskiej, w oparciu o którą z wielkim znanstwem planowano prace konserwatorsko-budowlane wielu zabytkowych obiektów w Polsce. Dokumentacja ta do dziś stanowi cenne źródło informacji o zabytkach zachowanych na ziemiach polskich po II wojnie światowej, a jednocześnie – podstawowy zbiór informacji o zabytkach, które w późniejszych latach spotkały różne losy. Było to niewątpliwie osiągnięcie na miarę europejską.

W 1951 roku Z. Świechowski objął kierownictwo sekcji konserwacji zabytków w Instytucie Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej. W 1956 roku wyjechał na stypendium Centre d’Etudes Supérieures de Civilisation Médiévale (CESCM) na Uniwersytecie w Poitiers we Francji, gdzie przebywał do 1957 roku. W 1963 roku znalazł się we Wrocławiu, gdzie rozpoczął pracę w Katedrze Historii Sztuki Średniowiecznej na Uniwersytecie Wrocławskim, zajmując się tam przede

⁴ Tamże, s. II.

⁵ Z. Świechowski, *Architektura granitowa Pomorza Zachodniego w XIII wieku*, Poznań 1950.

⁶ Zob. M. Grochowska, Jan Zachwatowicz, 1900–1983, *Gazeta Wyborcza* z 13.05.2000, cyt. za: Zygmunt Wojciechowski, Wikipedia (jak w przyp. 1).

⁷ Z. Świechowski, *Opactwo cysterskie w Sulejowie*. Monografia architektoniczna, Poznań 1954.

wszystkim historią sztuki romańskiej w Polsce i jej związkami ze sztuką zachodnią. W 1965 roku objął stanowisko kierownika wrocławskiej katedry, na którym pracował do 1978 roku. W roku 1967 Rada Państwa nadała mu tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego, a w roku 1986 tytuł profesora zwyczajnego nauk humanistycznych⁸. W 1978 roku profesor objął stanowisko kierownika Zespołu do Badań Naukowo-Konserwatorskich w Zarządzie PP PKZ. Był też członkiem honorowym Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków⁹. W latach 1978–1999 brał stały udział w pracach Jury Europejskiej Nagrody za Konserwację Zabytków. Od 1979 roku aż do osiągnięcia wieku emerytalnego w 1994 roku pracował w Instytucie Architektury i Urbanistyki Politechniki Łódzkiej, gdzie w latach 1985–1989 pełnił funkcję dyrektora tego Instytutu, dbając szczególnie o rozwój naukowy młodej kadry. Z jego inicjatywy zorganizowano wówczas seminarium doktoranckie, w ramach którego powstało kilka bardzo interesujących rozpraw doktorskich¹⁰. W roku 1991 został prezesem Stowarzyszenia „Patria Polonorum”, tj. organizacji zajmującej się ochroną dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego Polski. W Polsce zostało ono założone w 1988 roku właśnie z inicjatywy profesora Zygmunta Świechowskiego. Członkami założycielami tego Stowarzyszenia były m.in. Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, Fundacja Kultury Polskiej i Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. W 1991 roku „Patria Polonorum” została przyjęta do międzynarodowej federacji stowarzyszeń ds. ochrony kulturalnego i naturalnego dziedzictwa Europy „Europa Nostra” afiliowanej przy Radzie Europy, a prezes „Patria Polonorum” – prof. Z. Świechowski, wszedł do Rady Naczelnej tej organizacji¹¹.

Od wczesnej młodości Zygmunt Świechowski bardzo szeroko interesował się problematyką historyczną i dawną sztuką. „Pod wpływem wrażeń wyniesionych z kowieńskiej galerii symbolisty Mikołaja Konstantyna Čiurlionisa”¹², jako „nastolatek zaczął dokumentować żmudzkie drewniane kapliczki i krzyże istniejące przed wiejskimi zagrodami na rodzinnej Żmudzi. W latach 30. XX w. były one niszczone podczas komasacji gruntów, co prowadziło do likwidacji wsi «ulicówek» na rzecz wsi o zabudowie rozproszonej”¹³. Te młodzieńcze zainteresowania związane z fotograficznym dokumentowaniem dziedzictwa kulturowego, niezależnie od wielu innych zainteresowań, stały się jego wielką pasją kontynuowaną aż do śmierci.

⁸ Według klasyfikacji KBN – prof. Zygmunt Świechowski – specjalista z zakresu architektury i urbanistyki, profesor nauk technicznych; zob. Uniwersytet Wrocławski w latach 1945–1970. Księga Jubileuszowa, red. W. Floryan, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 70, 74 (Świechowski); Nauka Polska, https://nauka-polska.pl/#/profile/scientist?id=64649&_k=cp3i2m (dostęp: 7.08.2021).

⁹ M. Sarnik-Konieczna, Trzydziestolecie Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków. Ludzie i wydarzenia, *Wiadomości Konserwatorskie (Conservation News)* 30, 2011, s. 193.

¹⁰ E. Muszyńska, A. Cieślak, I. Bartczak, Instytut Architektury i Urbanistyki – historia i współczesność, *Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej, ser. Architektura*, 2011, nr 1, s. 9.

¹¹ Zob. *Patria Polonorum*, Wikipedia. pl, https://pl.wikipedia.org/wiki/Patria_Polonorum (dostęp: 9.08.2021).

¹² [Z. Świechowski], w: *Gallia Romanica* (jak w przyp. 1), s. I.

¹³ E. Łużyńska, *Nasi Mistrzowie* (jak w przyp. 1), s. 117 n.; [Z. Świechowski], w: *Gallia Romanica* (jak w przyp. 1), s. I n.

W bardzo bogatym dorobku naukowym profesora Zygmunta Świechowskiego, jak podają różne zestawienia opublikowanych przez niego prac, znajduje się ponad 1000 publikacji naukowych i popularnonaukowych. Profesor, tak jak powiedziano, był z wykształcenia historykiem sztuki – mediewistą o specjalności z zakresu historii architektury i konserwacji zabytków. Głównym tematem jego zainteresowań była oczywiście historia i dokumentacja architektury romańskiej na ziemiach polskich oraz jej powiązania z europejską tradycją architektoniczno-kulturową¹⁴. Niezależnie od tego, zawsze też z wielkim zapałem i empatią odnosił się do zagadnień związanych z analizą i prezentacją dzieł z zakresu polskiego i europejskiego dziedzictwa kulturowego poprzez jego analizę z perspektywy historii sztuki. Szeroko badał i analizował m.in. różne polskie i europejskie dzieła rzeźbiarskie, malarstwo, polichromie itp.¹⁵

¹⁴ Pośród bardzo obszernej bibliografii profesora na ten temat – tu w wyborze – zob. m.in. Z. Świechowski, Wczesnośredniowieczny warsztat budowlany na przykładzie kolegiaty w Kruszwicy, KHKM, 1–2, 1954, s. 13–77, tabl. 1–33; tenże, Die Mittelalterliche Bauforschung in Polen, Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 10, 1956, s. 81–90; tenże, Wczesna architektura piastowska około roku 1000, w: Początki Państwa Polskiego. Księga Tysiąclecia, red. K. Tymieniecki, t. 2: Społeczeństwo i kultura, Poznań 1962, s. 245–268; tenże, Sztuka romańska w Polsce, Warszawa 1982 [Dzieje sztuki w Polsce, 1], wyd. 2: Warszawa 1990; tenże, Romańskie bazyliki Wielkopolski północno-wschodniej w świetle najnowszych badań, w: Z badań nad dziejami klasztorów w Polsce, red. J. Olczak, W. Chudziak, Toruń 1995 [Archeologia Historica Polona, 2], s. 75–132; tenże, L'architecture préromane et romane en Pologne après les explorations archéologiques récentes, Artibus et Historiae, 1998, nr 37, s. 177–199; tenże, Architektura wczesnego średniowiecza w Polsce między rzeczywistością a fantazją, w: Polska na przełomie I i II tysiąclecia. Materiały z sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki Poznań listopad 2000, red. S. Skibiński, Poznań 2001, s. 247–265; tenże, Wczesna architektura na ziemiach polskich a regiony artystyczne cesarstwa Niemiec, w: Obok. Polska–Niemcy 1000 lat historii w sztuce. Katalog wystawy Berlin październik 2011 – styczeń 2012, Berlin 2011, s. 32–37; tenże, O prawdziwy obraz architektury wczesnego średniowiecza w Polsce, w: I Forum Architecturae Poloniae Medievalis, red. K. Stala, Kraków 2007, s. 9–17; tenże, Wczesna architektura ceglana pomiędzy Odrą a Wisłą, w: Artifex doctus. Studia ofiarowane profesorowi Jerzemu Gądomskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, red. W. Bałus, W. Walanus, M. Walczak, Kraków 2007, s. 243–25; tenże, Gorące dziesięciolecie badań 1997–2007, w: Architektura romańska w Polsce. Nowe odkrycia i interpretacje. Materiały sesji Gniezno 9–11 kwietnia 2008, red. T. Janiak, Gniezno 2009, s. 11–32; zob. też literatura z przypisów w niniejszym biogramie.

¹⁵ Pośród licznych opracowań zob. m.in. Z. Świechowski, Malowidła ołtarzy kaliskiego, kościańskiego i sulechowskiego na tle problemu Mistrza z Gościszowic, Biuletyn Historii Sztuki i Kultury 11, 1949, s. 233–255, 402–403; tenże, Ścienne malowidła romańskie w Czerwińsku, Biuletyn Historii Sztuki 15, 1953, s. 64–74; tenże, Relacje południowo francuskie dwu rzeźb romańskich z Wrocławia, Biuletyn Historii Sztuki 23, 1961, s. 248–257; tenże, Fresko im „kölschen Kloster” von Lond (Lad), w: Die Cistercienser. Geschichte. Geist. Kunst, red. A. Schneider, wyd. 2: Köln 1977, s. 83; tenże, Znaczenie Włoch dla polskiej architektury i rzeźby romańskiej, Rocznik Historii Sztuki 5, 1965, s. 47–92; tenże, Die figurierten Säulen von Strzelno, Zeitschrift für Kunstgeschichte 30, 1967, s. 273–308; tenże, Wystrój rzeźbiarski kościoła klasztorowego w Trzebnicy i jego związki z katedrą w Bambergu, Rocznik Historii Sztuki 21, 1995, s. 5–20; tenże, A. Rizzi (we współpracy z R. Hamann-MacLean, Romanische Reliefs von venezianischen Fassaden „patere e formelle”, Wiesbaden 1982; Z. Świechowski, Relikty pierwotnego wystroju archikolegiaty w Tumie [Relics of the Original Decor in the Arch-Collegiate Church in Tum], Biuletyn Historii Sztuki 76, 2014, s. 5–34; tenże, Monumentalna architektura i rzeźba sakralna XII wieku, w: Wrocław, jego dzieje i kultura, red. tenże, Warszawa–Wrocław 1978, s. 38–50; tenże, „The Ladder of Virtue” in Bath Cathedral, Architectus, 2011, nr 1 (29), s. 19–22; i inne.

Drugi nurt badań profesora wiązał się natomiast z architekturą i sztuką zakonu cystersów, którym – jak wspomniano – rozpoczynał swoją drogę naukową. Przez całe swoje długie życie opublikował wiele różnych rozważań na ten temat w formie samodzielnych monografii i bardzo licznych artykułów w Polsce i za granicą, rozpatrując dzieje architektury niektórych klasztorów, wystroju wnętrz wybranych obiektów, znaczenia zakonu cystersów w rozwoju sztuki budowlanej w Europie i w Polsce itp.¹⁶ W całej grupie różnych opracowań na ten temat swoistego rodzaju punktem rozgraniczającym jego wcześniejsze i późniejsze prace jest krótki, ale nader ważny syntetyzujący artykuł zbierający jego dotychczasowe rozważania na ten temat pt. *Architektura polskich cystersów w kontekście europejskim*¹⁷. Natomiast podsumowaniem problematyki jest, jak uważamy, współautorska, obszerna monografia, powstała po bardzo szczegółowych badaniach terenowych, ujmująca zagadnienie w szerokim kontekście europejskich odniesień, ukazująca architekturę małopolskich opactw cysterskich z filii Morimond¹⁸. Badawcze zasługi Z. Świechowskiego w tym zakresie, choć nie wszyscy zgadzali się z jego początkowymi tezami ukazującymi cystersów jako „noscicieli gotycyzmu” – który to pogląd powszechnie panował w historiografii do około końca lat osiemdziesiątych XX wieku i który zresztą pod wpływem późniejszych dyskusji Profesor zweryfikował – zasługują na wielkie uznanie. Wszyscy bowiem, którzy będą badali obiekty cysterskie, zawsze będą musieli nawiązać do jego myśli.

Bardzo wielkie zasługi ma też on w zakresie konserwacji zabytków. Wiele opracowań na ten temat przedstawił m.in. w kwartalniku „Ochrona Zabytków”¹⁹ i innych czasopismach naukowych.

¹⁶ Pośród bardzo wielu opracowań na ten temat zob. w dużym wyborze: Z. Świechowski, Kościół cysterski w Kołbaczu, w: *Sztuka Pomorza Zachodniego*, red. tenże, Warszawa 1973, s. 21–43; tenże, *The Architecture of the Cistercians in Poland*, w: *Polish and English Responses to French Art and Architecture, Contrast and Similarities*, ed. F. Ames-Lewis, London 1995, s. 9–15; tenże, *Geneza ornamentu architektonicznego w architekturze cysterskiej Małopolski*, w: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turawie w dniach 8–11 V 1996 przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole–Wrocław 1996, s. 295–310; tenże, *Architektura cystersów w Polsce, Czechach i na Węgrzech*, w: *Cystersi w społeczeństwie Europy Środkowej. Materiały z konferencji naukowej odbytej w klasztorze oo. Cystersów w Krakowie Mogile z okazji 900 rocznicy powstania Zakonu Ojców Cystersów*, Poznań–Kraków–Mogiła 5–10 października 1998, red. A. M. Wyrwa, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 54–77; tenże, *Simon budowniczy małopolskich opactw cysterskich – fakt historyczny czy fikcja?*, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* 44, 2000, z. 4, s. 239–243; tenże, *Budowle cysterskie w Koprzywnicy i Wąchocku. Model średniowiecznej współpracy międzynarodowej*, w: *Historická inspirace. Sborník k počtě Dobroslava Líbala*, red. M. Kubelík, Praha 2001, s. 393–404; tenże, *Architektura małopolskich opactw cysterskich – perspektywy, badania*, w: *Cystersi – Jędrzejów – ziemia jędrzejowska. Wspólne dziedzictwo*, red. K. Ślusarek, Jędrzejów–Kraków 2006, s. 79–89; tenże, *Czy kościół cysterek w Trzebnicy był cysterski?*, w: *Dziedzictwo kulturowe cystersów*, red. E. Łużyńska, A. Galar, Wrocław 2014, 21–35 i wiele innych.

¹⁷ Z. Świechowski, *Architektura polskich cystersów w kontekście europejskim*, w: *Cystersi w kulturze średniowiecznej Europy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1992, s. 137–147.

¹⁸ E. Łużyńska, Z. Świechowski, R. Kunkel, *Architektura opactw cysterskich. Małopolskie filie Morimond*, Wrocław 2008.

¹⁹ M. Samik-Konieczna, *Trzydziestolecie Stowarzyszenia (jak w przyp. 9)*, s. 193; zob. też publikacje Profesora z tego zakresu (tu wybór): Z. Świechowski, *Wkład historii sztuki do zagadnień konser-*

Profesor Zygmunt Świechowski jako wybitny specjalista, a jednocześnie dydaktyk, już od lat pięćdziesiątych XX wieku rozpoznawalny za granicą, prowadził liczne wykłady w wielu krajach, tj. m.in. wykładał w paryskiej Sorbonie, Centralnym Instytucie Historii Sztuki w Monachium, uniwersytetach w Londynie, Strasburgu, Kolonii, Wiedniu, Berlinie, Pawii, Moguncji, Hamburgu i innych. Brał udział w wielu sympozjach i międzynarodowych kongresach historii sztuki, m.in. w Paryżu, Bonn, Granadzie i Bolonii. Prowadził ożywioną współpracę z wybitnymi historykami sztuki w Europie, m.in. z profesorami paryskiej Sorbony, Ludwikiem Grodeckim i André Grabarem, z Jerzym Żarneckim w Londynie, Ottonem von Simsonem, dyrektorem Instytutu Historii Sztuki w Berlinie, z Wolfgangiem Krönigiem i Güntherem Bindingiem z Kolonii, z historykiem sztuki i fotografem Richardem Hamann-MacLeanem, od 1967 roku profesorem Uniwersytetu w Moguncji, a także z włoskim historykiem sztuki, Albertem Rizzim²⁰.

Niezależnie od wspomnianego wcześniej pobytu w Poitiers (1956–1957), w latach 1968–1972 przebywał wiele miesięcy w Clermont–Ferrand celem przygotowania książki *La sculpture romane d’Auvergne*²¹. Prowadził też wielomiesięczne badania w Wenecji, w oparciu o które opublikował książkę *Romanische Fassadenreliefs venezianischer Paläste* oraz kilka mniejszych prac²².

Zygmunt Świechowski był członkiem krajowych i zagranicznych towarzystw naukowych: Komitetu Nauk o Sztuce PAN, Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk; dożywotnim prezesem „Patria Polonorum”, członkiem kuratorium Europejskiej Nagrody Konserwatorskiej, Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków i Stowarzyszenia Historyków Sztuki, w którym był kilkakrotnie członkiem Zarządu. Był też konsultantem Komitetu Poglębiania Współpracy Polsko-Francusko-Niemieckiej Trójkąta Weimarskiego oraz członkiem Rady Muzeum w Muzeum Architektury we Wrocławiu itd.

Mając szerokie naukowe kontakty z uczonymi w Europie, wiele z powstałych tam myśli przenosił na grunt polski, a jednocześnie bardzo szczegółowo recenzował i oce-

wacji zabytków, OZ, 1953, nr 4, s. 181–191; tenże, Wrocławska konferencja w sprawie miast śląskich, OZ, 1955, nr 1, s. 63–66; tenże, Prace przy studiach historyczno-urbanistycznych do planów zagospodarowania przestrzennego, OZ, 1954, nr 2, s. 136–139; tenże, Dwunastowieczna katedra w Płocku, OZ, 1952, nr 3, s. 174–189; tenże, Problematyka konserwatorska polskiej architektury romańskiej, OZ, 1963, nr 4, s. 3–16; tenże, Dwie restauracje romańskiego portalu z Opactwa św. Wincentego na Olbinie we Wrocławiu i jego aktualna problematyka konserwatorska, OZ, 1970, nr 1, s. 3; tenże, Znaczenie najnowszego odkrycia w Strzelnie, OZ, 1954, nr 4, s. 273–276; tenże, Fragment malowidła późnogotyckiego z Krobi (pow. gostyński), OZ, 1951, nr 1–2, s. 98–99; tenże, Konserwacja pacyfikału z Sulejowa, OZ, 1951, nr 3–4, s. 223–224; tenże, Złoty Medal Europejskiej Nagrody za konserwację Zabytków dla Zamku Królewskiego w Warszawie, OZ, 1982, nr 3–4, s. 219–221.

²⁰ Tu zob. m.in. Z. Świechowski, A. Rizzi (we współpracy z R. Hamann-MacLean), *Romanische Reliefs* (jak w przyp. 15).

²¹ Z. Świechowski, *La sculpture romane d’Auvergne*, Clermont–Ferrand, G. de Bussac 1973.

²² Tenże, *Romanische Fassadenreliefs venezianischer Paläste*, Wiesbaden 1981; zob. też: tenże, *Fassadenreliefs der Paläste des 11.–13. Jahrhunderts in Venedig*, w: *Byzantinischer Kunstexport. Seine gesellschaftliche und künstlerische Bedeutung für die Länder Mittel- und Osteuropas*, Wissenschaftliche Beiträge der Martin Luther Universität, red. H. L. Nickel, Halle, Saale 1978, s. 80–100; tenże, *Znaczenie Włoch dla polskiej architektury i rzeźby romańskiej*, *Rocznik Historii Sztuki* 5, 1965, s. 47–92.

niał powstałe w kręgu europejskim opracowania, „kontrolując” m.in. wykorzystanie w nich polskiego dorobku naukowego i jego interpretacji, szczególnie wtedy, kiedy bez wieloaspektowego zgłębienia wyników polskich badań przez uczonych z Europy ich interpretacje daleko odbiegały od aktualnych, sprawdzonych ustaleń polskiego środowiska naukowego²³.

Pośród bardzo bogatego zestawu bibliografii poświęconej architekturze romańskiej – poczynając od publikacji jego pracy magisterskiej i doktorskiej – szeroką drogę poznania różnych zagadnień z tym związanych rozpoczyna monumentalna, opublikowana w 1955 roku, monografia wydana w serii Pomniki Architektury Polskiej 2, pt. *Architektura na Śląsku do połowy XIII wieku*²⁴. Koncepcja, według której opracował to zagadnienie, zyskała aprobatę Komitetu Badań nad Początkami Państwa Polskiego PAN. W latach 1953–1956 Z. Świechowski intensywnie pracował nad przygotowaniem katalogu *Budownictwo romańskie w Polsce*, który wydano w 1963 roku²⁵. Od momentu ukazania się tej pracy, od razu stała się ona wydarzeniem naukowym, została uznana i polecana jako podręcznik dla historyków sztuki. Niezależnie od celów dydaktycznych książka ta stanowiła też ważny punkt wyjścia do dalszych prac badawczych czy konserwatorskich, których wymagały zniszczone po II wojnie światowej zabytki architektoniczne na ziemiach polskich. Dzięki obszernemu streszczeniu w języku francuskim rozważania te bardzo szybko trafiły też do obiegu międzynarodowego, uzyskując pochlebne recenzje zagranicznych badaczy. W 2000 roku publikując kolejną, zweryfikowaną i poszerzoną wersję tego opracowania, skromnie pisał, że wcześniejsze wydania były według niego wówczas tylko „podręczn[ym] repertorium zabytków architektury polskiego wczesnego średniowiecza”²⁶. W rzeczywistości niezależnie od monumentalnego dzieła pod redakcją Michała Walickiego *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*²⁷, opracowanie profesora Świechowskiego stanowiło szczególny krok w poznaniu zabytków architektonicznych wczesnego średniowiecza na ziemiach polskich w granicach po II wojnie światowej. Nad uzupełnianiem, weryfikacją czynionych od lat sześćdziesiątych XX wieku ustaleń profesor pracował nieustannie, praktycznie do końca życia. Wykorzystując nowe wyniki badań archeologiczno-architektonicznych z wielu stanowisk w Polsce oraz nowe ustalenia z zakresu historii architektury i historii, stale uzupełniał starsze wydania²⁸. Jak pisał we wstępie w jednym ze swoich ostatnich wielkich dzieł,

²³ Zob. m.in. Z. Świechowski, Relikty średniowiecznych budowli opactwa w Łeknie ważne ze względu na kontekst, w: *Studia i materiały do dziejów Pałuk*, red. A. M. Wyrwa, t. 6, Warszawa 2006, s. 127–138; tenże, *Architektura wczesnego średniowiecza w Polsce między rzeczywistością a fantazją, w: Polska na przełomie I i II tysiąclecia*, red. Sz. Skibiński, Poznań, 247–265.

²⁴ Z. Świechowski, *Architektura na Śląsku do połowy XIII wieku*, Warszawa 1955.

²⁵ Tenże, *Budownictwo romańskie w Polsce. Katalog zabytków*, Warszawa 1963.

²⁶ Tenże, *Architektura romańska w Polsce*, Warszawa 2000, s. 9.

²⁷ Kontynuację tego typu opracowań stanowiła książka *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*, red. M. Walicki, Warszawa 1976.

²⁸ W kontekście tego zagadnienia zob. różne wydania książkowe: Z. Świechowski, *Sztuka romańska*, Poznań 1949; tenże, *Sztuka romańska*, Warszawa 1976; tenże, *Sztuka romańska w Polsce*, Warszawa 1982; tenże, *Sztuka romańska w Polsce*, Warszawa 1990; tenże, *Architektura romańska w Polsce*, Warszawa 2000; z tomem z 2000 roku jest komplementarne wielkie zestawienie bibliogra-

tj. *Sztuce polskiej. Romanizmie*, „[...] bardzo znaczny postęp badań, jaki zawdzięczamy eksploracjom archeologicznym, pozwala przede wszystkim na nowe spojrzenie i konieczność rewizji wielu poglądów zakorzenionych w romantycznej wizji historii”²⁹. To też czynił!

Przez cały czas swojej działalności naukowej, poczynając od okresu milenijnego³⁰, interesował się aktualnymi badaniami archeologów rozpoznających obiekty architektoniczne w różnych częściach Polski. Zainteresowania te nabrały jednak szczególnego charakteru od około lat dziewięćdziesiątych XX wieku, od kiedy starał się uczestniczyć w poznawaniu najnowszych wyników archeologicznych badań terenowych na wielu stanowiskach w Polsce. Konsultował i wizytował bardzo intensywnie prowadzone przez różne ekspedycje prace badawcze, m.in. w Mogilnie, Strzelnie, Trzemesznie, Łeknie, Jędrzejowie, Sulejowie, Koprzywnicy. Konsultował także prace konserwatorskie i rewalityzacyjne w Tumie pod Łęczycą oraz konserwację i rozbudowę Muzeum Architektury we Wrocławiu, aranżowane w kompleksie zabudowy klasztoru pobernardyńskiego. Z ramienia Ministerstwa Kultury od 1996 roku przewodniczył też komisji nadzorującej prace konserwatorskie przy rewitalizacji katedry gnieźnieńskiej itd. Wszystko to, niezależnie od wskazań i wymiany poglądów odnośnie do badanych archeologicznie obiektów i związanych z tym konserwacji, miało wielki wpływ na uzupełnienie dotychczasowych jego rozważań nad architekturą wczesnośredniowieczną w Polsce³¹.

W ramach tych działań w latach 1995–2000 był przewodniczącym programu badawczego Ministerstwa Kultury i Sztuki (od 26 października 1999 roku Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego), prowadzonego przez Komitet Badań Naukowych „Tysiąclecie Zjazdu Gnieźnieńskiego”, mającego na celu podsumowanie stanu wiedzy na temat aktualnych wyników badań nad wczesną architekturą w Polsce. Efektem tych prac była zbiorowa monografia m.in. pod jego redakcją *Osadnictwo i architektura ziem polskich w dobie zjazdu gnieźnieńskiego*³². Należy tu też dodać, że niezależnie od opieki merytorycznej nad tym programem był człowiekiem, który bardzo mocno dbał, aby wspomóc finansowo ze środków tego programu wiele prowadzonych wówczas badań archeologiczno-architektonicznych.

W latach 2001–2002 w trakcie badań nad klasztorem cysterskim w Łeknie podjęto nowatorską próbę datacji obiektów architektonicznych metodą ¹⁴C AMS, wykorzystując do tego celu węgielki drzewne zawarte w zaprawach wapiennych i gipso-

fii problemu: *Architektura romańska w Polsce*. Bibliografia, oprac. E. Świechowska, W. Mischke, wstęp Z. Świechowski, Warszawa 2001.

²⁹ Z. Świechowski (przy udziale E. Świechowskiej), *Sztuka polska*, [t. 1] *Romanizm*, Warszawa 2013, s. 7.

³⁰ Tu zob. m.in. opracowanie Z. Świechowski, *Gotycka katedra gnieźnieńska na tle współczesnej architektury europejskiej*, w: *Katedra gnieźnieńska*, t. 1, red. A. Świechowska, Poznań 1970, s. 60–74; tenże, *Konfesje św. Wojciecha*, tamże, s. 126–134; tenże, *Drzwi Gnieźnieńskie*, tamże, s. 187–193.

³¹ Zob. kolejne wersje wydań *Sztuki romańskiej w Polsce* – por. wyżej, przyp. 15, 29 i nn.

³² Projekt Badawczy Zamawiany PBZ–016–07 „Polska w dobie Zjazdu Gnieźnieńskiego”, Z. Świechowski kierownikiem tematu, zakończony w 1998 roku; wynikiem tego programu była publikacja: *Osadnictwo i architektura ziem polskich w dobie zjazdu gnieźnieńskiego*, red. A. Buko, Z. Świechowski, Warszawa 2000.

wych³³. Po opublikowaniu pierwszych informacji o tym profesor natychmiast bardzo mocno zainteresował się tą tematyką i w ramach prywatnych dyskusji z osobami, które przeprowadziły te badania, prawie natychmiast podjął decyzję o stworzeniu programu badawczego, który, w szerszym stopniu niż dotychczas, pozwoliłby datować najwcześniejszą architekturę na ziemiach polskich z większą dokładnością. W tym celu w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie powołano zespół, z udziałem Profesora jako jego członka, który dzięki grantom Komitetu Badań Naukowych w latach 2005–2007 oraz 2008–2010 badał możliwości zastosowania metody węgla ¹⁴C AMS do ustalania chronologii najstarszej architektury kamiennej na naszych ziemiach. Choć nie we wszystkich badanych obiektach udało się uzyskać zadowalające wyniki, to badania te łącznie z pionierskimi badaniami w Łeknie, stanowiły miły krok nauki polskiej, wnoszący nową jakość badawczą do nauki światowej w tym zakresie³⁴.

Wielkim podsumowaniem drogi badawczej związanej z prezentacją architektury romańskiej na ziemiach polskich jest *Katalog architektury romańskiej w Polsce* z 2009 roku³⁵, gdzie w syntetyzujący sposób zawarł aktualną wiedzę o architekturze i sztuce tego okresu. W nieco innej formie zagadnienie to starał się podsumować w 2004 roku w książce *Sztuka polska. Romanizm* i jej poszerzonej reedycji z 2013 roku, którą w oparciu o wcześniejsze przemyślenia stworzył przy współpracy swojej małżonki, Ewy Świechowskiej³⁶. Jednym z ostatnich jego artykułów były rozważania poświęcone archikolegiacie w Tumie pod Łęczycą³⁷.

Wszystkie te prace stanowiły ważny wkład w rozpoznanie architektury romańskiej i wczesnogotyckiej odrodzonej po II wojnie światowej Polski. Na długo też jego dzieła oparte na wielkiej erudycji będą inspiracją dla kolejnych pokoleń badaczy, tak

³³ Zob. pierwsze publikacje na ten temat: A. M. Wyrwa, O możliwościach datowania zapraw metodą ¹⁴C w obiektach architektonicznych, *Wielkopolski Biuletyn Konserwatorski* 1, 2002, s. 169–181; tenże, Datierung von Mörtel in architektonischen Objekten mittels ¹⁴C – Methode, *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift* – EAZ 44, 2003, z. 2, s. 269–277; tenże, W poszukiwaniu dat wydarzeń z przeszłości. Datowanie zapraw budowlanych metodą ¹⁴C AMS, w: *Wspólnota pamięci. Studia z dziejów kultury ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, red. J. Gwioździk, J. Malicki, Katowice 2005, s. 49–64; A. M. Wyrwa, T. Goslar, J. Czerniak, AMS ¹⁴C Dating of Romanesque Rotunda and Stone Buildings of a Medieval Monastery in Łekno, Poland, *Radiocarbon* 51, nr 2: Proceedings of the 5th International ¹⁴C Archeology Symposium, red. I. Hajdas i in., 2009, s. 471–480; P. Urbańczyk, Akcelartorowa chronologia najstarszej architektury murowanej w Polsce, w: *Architektura romańska w Polsce* (jak w przyp. 14), s. 33–49.

³⁴ Projekt badawczy nr 1 H01H 036 28 „Chronologia wczesnopiastowskiej architektury kamiennej” realizowany w IAiE PAN, Z. Świechowski głównym wykonawcą, zakończony w 2007 roku; Projekt badawczy nr N N527 408235 – „Chronologia wczesnopiastowskiej architektury kamiennej i skład zapraw wczesnośredniowiecznych” – realizowany w IAiE PAN, główny wykonawca Z. Świechowski – zakończony w 2010 roku; szersze informacje podsumowujące badania zob. m.in. Z. Świechowski, Stan wiedzy na temat chronologii wczesnej architektury monumentalnej w Polsce po pięcioletnich badaniach przy zastosowaniu metody ¹⁴C, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, 2011, z. 3, s. 104–112.

³⁵ Z. Świechowski, *Katalog architektury romańskiej w Polsce*, Warszawa 2009.

³⁶ Z. Świechowski, *Sztuka polska*, [t. 1] *Romanizm*, Warszawa 2004; ostatnia praca z tego zakresu: Z. Świechowski (przy udziale E. Świechowskiej), *Sztuka polska*, [t. 1] (jak w przyp. 29), s. 7.

³⁷ Z. Świechowski, Relikty pierwotnego wystroju archikolegiaty w Tumie, *Biuletyn Historii Sztuki* 7, 2014, nr 1, s. 5–33.

w Polsce, jak i za granicą, gdzie w znaczący sposób starał się ugruntowywać wiedzę na temat polskiego dziedzictwa kulturowego³⁸.

W uznaniu zasług został odznaczony m.in. Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1997), Złotym Medalem Zasłużony Kulturze Gloria Artis (2009), a w dniu 27 października 2008 roku w Sali Wielkiej Zamku Królewskiego w Warszawie, decyzją Polskiego Komitetu Narodowego Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków (ICOMOS) i generalnego konserwatora zabytków, otrzymał zaszczytną nagrodę im. Profesora Jana Zachwatowicza. Nagrodzono go za imponujący wkład w wiedzę o architekturze romańskiej, zwłaszcza pionierskie książki o budownictwie tego okresu na Śląsku i Pomorzu Zachodnim. W 2012 roku otrzymał zaś honorową nagrodę Lednickiego Orła Piastowskiego, przyznawaną przez Marszałka Województwa Wielkopolskiego za „zdobywanie i propagowanie wiedzy o Piastach – początkach naszego Państwa oraz działań związanych z ochroną piastowskiego dziedzictwa kulturowego”. W 2015 roku odznaczono go Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. Za prowadzenie badań naukowych w zakresie historii sztuki i architektury został wyróżniony też m.in. dyplomem honorowym przez Uniwersytet w Poitiers oraz dwoma nagrodami Ministra Szkolnictwa Wyższego – w roku 1974 (II stopnia) i 1983 (I stopnia).

Niezależnie od swojej działalności naukowej profesor Świechowski, jak wspomniano, zajmował się fotografią związaną szczególnie z dokumentacją zabytków architektury w Polsce i Europie. Plonem jego fotograficznej pasji były wystawy: w 2002 roku w Brugii na temat polskiego wkładu w konserwację zabytków, a także w Ukrainie i Białorusi³⁹. W 2006 roku otwarto jego wielką wystawę wraz z ekskluzywnie wydanym katalogiem *Gallia Romanica, architektura i rzeźba romańska we Francji*⁴⁰, która najpierw była eksponowana we Wrocławiu, a następnie, w latach 2007–2010, w Ostrawie, Kutnej Horze i Brnie (z katalogami w języku czeskim), a w latach 2012–2013 w Gnieźnie⁴¹. Kolejna wystawa została zaprezentowana od 11 października do 20 listopada 2011 roku w Muzeum Architektury we Wrocławiu pt. *Katedry angielskie*. Towarzyszył jej dwujęzyczny album (w języku polskim i angielskim), pozwalający, jak napisano w jego recenzji i omówieniu tego wydarzenia, „choć trochę zrozumieć mentalność średniowiecza, kiedy uczynki determinowała chwała Pana, gdy do Boga przybliżało piękno”⁴².

³⁸ Zob. m.in. Z. Świechowski, *Romanesque art in Poland*, Warszawa 1983; tenże, *Romanische Kunst in Polen*, Warszawa [1984]; tenże, A. Rizzi (we współpracy z R. Hamman-MacLean), *Romanische Reliefs* (jak w przyp. 15); Z. Świechowski, tenże, *Románske umenie v Pol'sku*, Bratislava 1984; tenże, *Romanskoe iskusstvo v Pol'she*, Varšava 1984; tenże, *Romanische Kunst in Polen*, Leipzig 1984.

³⁹ E. Łużyńska, *Nasi Mistrzowie* (jak w przyp. 1), s. 117–118; taż, *The Presentation of Awards* (jak w przyp. 1), s. 85–89.

⁴⁰ *Gallia Romanica* (jak w przyp. 1), *passim*.

⁴¹ Patrz m.in. *Fotografie Zygmunta Świechowskiego*, Muzeum Początków Państwa Polskiego, <http://mppp.home.pl/kfka.html> (dostęp: sierpień 2021).

⁴² Zob. m.in. D. Wierzański, „Katedry angielskie” (jak w przyp. 1); Z. Świechowski (we współpracy z E. Chodkiewicz-Przytkowską i E. Świechowską), *Katedry angielskie* (jak w przyp. 1), *passim*.

Profesor Zygmunt Świechowski był człowiekiem bardzo wymagającym od siebie i swoich współpracowników, a jednocześnie bezkompromisowym w stawianiu tez i hipotez związanych m.in. z rozwojem sztuki; nigdy jednak nie mówił, że raz postawiona teza, szczególnie przy braku źródeł pisanych i różnym stopniu rozpoznania artefaktów, jest ostateczna. Umiał weryfikować swe wcześniejsze poglądy wraz z pojawieniem się nowej wiedzy na dany temat. To rzeczywiście było jego przewodnią dewizą. Był jednocześnie bardzo życzliwy dla swoich uczniów i młodszych kolegów różnych specjalności, z którymi, będąc już uznaną sławą naukową, konsultował i dyskutował swoje aktualne przemyślenia na określone tematy, w tym m.in. odnośnie do badań ^{14}C AMS, oraz wiele innych hipotez związanych z rozwojem średniowiecznej architektury i sztuki. Był wielkim humanistą. Jego życie było bardzo pracowite i owocne. Profesor zmarł w Warszawie 28 grudnia 2015 roku w wieku 95 lat. Uroczystości pogrzebowe odbyły się dnia 8 stycznia 2016 roku o godzinie 11.00 w kaplicy Domu Pogrzebowego na Powązkach Wojskowych w Warszawie, po czym odprowadzono jego trumnę na cmentarz w Wilanowie i złożono w grobie rodzinnym.

Kiedy w 2008 roku otrzymywał nagrodę, notabene imienia swego mistrza, profesora Jana Zachwatowicza, podsumowując w swoisty sposób swoją drogę życiową, powiedział m.in.:

otrzymuję nagrodę za coś, co zostało już i to hojnie wynagrodzone. W moim wieku, kiedy stoję u progu stanu, określanego w dawnej pieśni akademickiej jako *molesta senectus* – dokuczliwa starość, potwierdzenie, że się coś sensownego w życiu zrobiło, jest bezcenne⁴³.

Andrzej Marek Wyrwa

⁴³ E. Łużyńska, The Presentation of Awards (jak w przyp. 1), s. 89, cyt. za: taż, Nasi Mistrzowie (jak w przyp. 1), s. 120.